

**СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ФРАЗЕОЛОГІЇ
ЯК ДЖЕРЕЛО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ ІСТИННИЙ ШЛЯХ
У КАРТИНІ СВІТУ КИТАЙСЬКОГО ЕТНОСУ**

Пойнар Любов Михайлівна,

асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття являє собою дослідження у руслі когнітивної лінгвістики. У даній праці здійснено аналіз концепту ІСТИННИЙ ШЛЯХ як конституванту морально-етичної концептосфери мовної картини світу китайського етносу, а також проведено класифікацію концептуальних ознак концепту ІСТИННИЙ ШЛЯХ, репрезентованих у китайських фразеологізмах чен'юй.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, мовна картина світу, морально-етична концептосфера, фразеологія китайської мови, фразеологічні одиниці китайської мови чен'юй.

Актуальність дослідження визначається вибором у якості об'єкта концепту ІСТИННИЙ ШЛЯХ – одного з базових концептів картини світу китайського етносу, що має велике значення для китайської ментальності та входить у ядро мовної свідомості китайців, але не має цілісного опису у фразеології.

Головна мета дослідження – реконструювання концепту ІСТИННИЙ ШЛЯХ як елемента картини світу китайського етносу на матеріалі дослідження особливих фразеологічних одиниць китайської мови чен'юй з вербалізованим концептом у їх межах.

Предмет дослідження складають фразеологічні одиниці китайської мови чен'юй на позначення ІСТИННИЙ ШЛЯХ у китайській мові.

Об'єктом дослідження є об'єктивований у китайській мові концепт ІСТИННИЙ ШЛЯХ та концептуальна інформація, що закладена у засобах його вираження.

Матеріалом для дослідження слугують 206 фразеологізмів китайської мови чен'юй, що були складені шляхом суцільної вибірки з електронних словників фразеологічних одиниць китайської мови.

Наукова новизна дослідження визначена його метою і полягає у тому, що вперше у когнітивному аспекті досліджується концепт ІСТИННИЙ ШЛЯХ, репрезентований у китайських фразеологічних одиницях чен'юй.

Кінець ХХ ст. характеризується проєкуванням фокусу мовознавчих досліджень на людину та виникненням когнітивної лінгвістики, що розглядає мову у нерозривному зв'язку з людиною, без якої виникнення й функціонування цієї системи було б неможливим.

Ю. С. Степанов характеризує концепт як "ідею, яка включає в себе абстрактні, конкретно-асоціативні та емоційно-оцінюючі ознаки, а також спресовану історію поняття" [Степанов 1997, 41–42]. "Концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – проста, звичайна людина, не "творець культурних цінностей" – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї" [Степанов 1997, 43].

Фразеологічна система мови є самотнім, унікальним, складним та комплексним явищем, зародження та розвиток якого відбувається у тісному зв'язку з люди-

ною, її свідомістю, мисленням та менталітетом. Кожен народ має власне сприйняття світу, основу якого складають історичний досвід, традиції, культура, стереотипи. Ознакою кожного народу є менталітет, що слугує психолінгвістичним та психосемантичним орієнтиром у навколишньому суспільстві.

Національно-культурна специфіка китайських фразеологізмів безпосередньо пов'язана з характерними рисами свідомості китайців, співвідношенням мови та мислення, мови та культури. Фразеологічний фонд мови відтіняє її своєрідність з культурної точки зору, вмещаючи у собі самобутність культури та історії народу.

Фразеологічний фонд китайської мови представлений різноманітними класами фразеологічних одиниць. На даний момент у китайській фразеології класифікація фразеологізмів в основних працях вчених-лінгвістів відбувається за їх походженням та стилістичною віднесеністю, а не за структурно-семантичними ознаками. Таким чином, китайський мовознавець Ма Гофань виділяє наступні види фразеологізмів: чен'юй – ідіома, ян'юй – прислів'я, сехоуоу – недововка-іншомовка, гуань юн'юй – фразеологічне сполучення, су юй – приказка. Саме ця класифікація на даний момент є загальноприйнятою та рекомендується у якості матеріалів для вивчення фразеології студентами та абітурієнтами. Але варто зазначити, що протягом тривалого часу серед вчених існувала загальноприйнята традиція, згідно з якою всі фразеологізми (фразеологічні сполучення, приказки, прислів'я, афоризми, сталі вирази) китайської мови позначалися терміном чен'юй, що в перекладі з китайської означає "готовий вираз", і сам термін розумівся багатозначно.

За визначенням З. І. Баранової, чен'юй – це стійке словосполучення, побудоване за нормами старокитайської мови, семантично монолітне, з узагальнено-переносним значенням, що несе експресивний характер та функціонально виступає членом речення. Саме чен'юй утворюють найважливіший клас фразеологізмів китайської мови [Баранова 1973, 54].

Одним із важливих засобів вираження етнокультурних особливостей чен'юїв є їх семантика. Для чен'юїв характерна семантична монолітність, наявність образного компонента в основі та наявність складових компонентів, що несуть у собі символічне значення. Саме образ лежить в основі фразеологізму. Переносне та фігуративне значення створюється та знаходить значну семантичну місткість на образній основі. Ступінь компресії образу впливає на ідіоматичність значення фразеологізму, підсилює його експресивність та емоційний вплив.

Концепт "істинний шлях" є одним із універсальних і ключових концептів для більшості етнокультур з огляду на домінантність взаємозв'язку людина – шлях в антропоцентричній парадигмі дослідження. Концепт "істинний шлях" у китайській мові есплікується через лексему *dao*, що репрезентує шлях всіх шляхів, великий шлях істини у картині світу китайського етносу.

Слово *dao* є полісемантичним. У словниковій статті, присвяченій ієрогліфу *dao* чотирьохтомного "Великого китайсько-російського словника" під редакцією І. М. Ошаніна [Ошанин 1955, 3], наведено більше ста лексичних значень даного ієрогліфа. Ці слова відносяться до різних частин мови, граматичних категорій і т. д. Ієрогліфу *dao* відповідають наступні значення: "дорога", "говорити", "відчувати",

"виражати", "істина", "справедливість", "даосизм", "вчення" і т. д. Тобто, для носія китайської мови дані поняття наближені. Але для перекладу на українську мову дана багатозначність складає певні труднощі і створює широке поле для його визначення. Варто зазначити, що абсолютно адекватний переклад ієрогліфа *dao* та вираження його смислу у словах і у системі фонетичного письма неможливі. У якості філософського поняття *dao* перекладається як "шлях", "дорога", але дані еквіваленти не відображають повною мірою смислове поле його значень.

Загалом у західноєвропейській традиції найпоширенішою версією перекладу терміну *dao* є "шлях". Адже давньокитайське слово *dao* має широкий спектр значень: дорога, шлях, спосіб, засіб, метод, мистецтво, закон, принцип, істина, вчення, погляд, говорити, виражати, приносити жертву духу дороги. І більшість із цих значень мають на увазі та обігруються у філософських пам'ятках, творах літератури та фразеологічному фонді китайської мови.

Варто зазначити, що у китайській філософській традиції ієрогліф *dao* осмислюється і у значенні "єдність", "єдине". У загальній теорії філософії існує думка про те, що менталітет східних народів як система мислення, як особливий тип переконань має свою специфіку і відрізняється від європейського типу світогляду. Як вважає Н. О. Абрамова, основна специфіка традиційно-китайської системи філософського мислення у всіх її модифікаціях (від легізму та конфуціанства до даосизму та китайського буддизму) складається у тому, що у центрі уваги знаходиться не індивідуально-особистісне сприйняття й усвідомлення проблеми буття і місця в ньому самої людини, а соціально значуща і детермінована зовнішніми силами (небо, *dao*) поведінка людей, тобто соціальна етика і політика, які у суспільстві мають першочергове та виключне значення" [Абрамова 1998, 125].

Поняття *dao* належить всій китайській філософії, і кожен філософ стародавнього Китаю бачив у ньому позначення істини або, точніше, найглибиннішої правди й праведного, істинного шляху життя. Це одна із найважливіших категорій усєї китайської культури. У конфуціанстві "істинний шлях" є шляхом морального вдосконалення й правління на основі етичних норм. У даосизмі *dao* космологізується, набуваючи значення вищого першопринципу, світової субстанції, джерела буття всього суцього. У даному понятті відображається один із найважливіших концептів для китайської міфології та філософії. Даний концепт має відношення до опису світу через антропоморфний образ, тобто образ людини.

Кожна конкретна мова являє собою самобутню систему, яка накладає свій відбиток на свідомість її носіїв і формує їх картину світу. У кожної людини від народження є свій унікальний шлях життя, що є усвідомленим рухом, високосвідомим життям. Адже по дорозі можна йти несвідомо, а шлях може бути тільки свідомим. Концепт "істинний шлях" належить до морально-етичної концептосфери, що детермінує поведінку людини, яка у свою чергу є складним та неоднозначним явищем.

Зважаючи на те, що вищеназваний концепт включає всю сукупність когнітивних ознак поведінки людини і неможливість їх розгляду у межах нашого дослідження, ми зупинилися на тих етичних концептах, які формують поведінкову картину світу китайського етносу. Унаслідок проведеного дослідження ми виділили один із базо-

вих концептів морально-етичної концептосфери китайського етносу – концепт ІСТИННИЙ ШЛЯХ.

Комплексний аналіз семантики концепту "істинний шлях" можливий лише на основі узагальнення інформації про нього, яка виявляє себе на різних рівнях свідомості, значною мірою залежних від сфери застосування мови, особистого досвіду і т. ін. До таких основних рівнів належать науковий та наївний. На позначення концепту ІСТИННИЙ ШЛЯХ у китайській мові вживається ієрогліф *dao*, словникова стаття якого обіймає 13 значень. Це слово володіє широким асоціативним фоном і тому має велику кількість значень. *Dao* є однією з найважливіших категорій філософії. Спочатку дана лексема позначала "шлях", "дорогу". Згодом поняття *dao* було застосоване Лао-цзи у філософії для позначення діалектичного шляху розвитку природи, її закономірності. *Dao* набуло смислу життєвого шляху людини, трансформувалось у поняття *dao-de* (букв. "моральність"). Зазначимо його словникове значення: "дорога"; "русло"; "напрямок"; "метод"; майстерність"; "закон"; "сутність речей"; "моральність".

Услід за Т. П. Вільчинською [Вільчинська 2008, 6] ми вважаємо, що ядро концепту складає його когнітивно-пропозиційну структуру, яка відбиває наукове визначення його лексичного вербалізатора; приядерну зону складають лексичні репрезентанти концепту, які відбивають наївну картину свідомості етносу. Периферію концепту складають індивідуально-авторські вживання.

Вербалізаторами концепту виступають лексеми: *zhendao, zhengdao, fudao, zhidao, weidao, shendao, tiandao, mingdao, xiandao, shengdao, dadao*, що представляють собою поєднання центральної лексеми *dao* та лексем-атрибутивів.

У ході дослідження нами було виявлено 206 фразеологізмів, що вербалізують концепт "істинний шлях". Вказані фразеологізми було згруповано за спільними когнітивними ознаками, які реалізуються у семантиці вказаних фразеологічних одиниць-вербалізаторів концепту "істинний шлях". Джерела виникнення аналізованих чен'юїв дозволяють стверджувати, що переважна більшість існуючих донині фразеологізмів з лексемою "*dao*" виникли ще у давнину. Джерелами більшості з них є канонічні пам'ятки китайської літератури й філософії, а саме "Даодецзін", "Лунь юй" ("Бесіди та судження") та інші філософські, історичні та культурні пам'ятки. Верхня межа їх датування проходить 20-м століттям.

Тож розглянемо фразеологізми, в яких вербалізується концепт "істинний шлях". Список фразеологізмів був отриманий у результаті суцільної вибірки чен'юїв з лексемою "*dao*" у своєму складі із фразеологічних словників китайської мови і складає 206 чен'юїв.

Проаналізувавши весь ряд фразеологізмів, ми виділяємо чотири блоки семантичних ознак концепту "істинний шлях": наївний; блок морального імперативу; антагоністичний та сакральний блоки.

У результаті проведеного аналізу чен'юїв ми виділяємо "наївний" блок актуалізованих сем вербалізованого концепту і у його межах найбільш об'ємний, центральний семантичний компонент концепту ІСТИННИЙ ШЛЯХ – "шлях". Шлях є способом зв'язку між двома точками простору у міфопоетичній та релігійній карти-

нах світу. В. Н. Топоров [Топоров 1983, 11] виділяє два види шляху: 1) шлях як рух до сакрального центру простору у міфопоетичній та релігійній моделях світу, що має свій початок і кінець. У цьому кінці знаходяться сакральні цінності, що визнаються у даній моделі світу, коли перепони на шляху усунені, відкривається доступ до сакральних цінностей і пов'язаної з ними зміни статусу (людина стає святою, просвітленою); 2) шлях як рух у напрямі до чужої й страшної периферії, що заважає поєднанню з сакральним центром або зменшує сакральність цього центру; цей шлях веде із захищеного малого центру (свого дому) у царство зростаючої невизначеності й небезпеки.

Таким чином, шлях у міфопоетичній й філософсько-релігійній традиціях є виключно важливим концептом, що може бути реалізований як у формі зримой дороги, так і метафорично, зокрема у формі моральної духовної поведінки. Концепт "істинний шлях" у мовній свідомості представника китайського етносу пов'язаний із правильною поведінкою, з правильними поглядами (не заподіяти зла), з правильним способом життя, з правильними переконаннями, що базуються на шляхетних істинах, з правильною рішучістю (на подвиг заради істини).

Блок "морального імперативу" включає в себе такі актуалізовані семи, як "етична норма", "істина", "моральні принципи", "моральність", "справедливість". Слідування істинним шляхом полягає у визнанні й прагненні злиття людського життя з життям всесвіту, людини з небом (природою). Істинний шлях є всеохоплюючим шляхом ідеалу, зразком етичної поведінки. Все у світі знаходиться під єдиним керівництвом абсолюту – *дао*. Місяць, сонце, ріка, гора, трава, тварина, правитель, підлеглий, народ знаходяться у неперервному русі у результаті зіткнення один з одним у рамках "їнь-ян" та "п'яти стихій" і у результаті приєднання до природньої вершини ідеалу – *дао*. У нижчезазначених фразеологізмах об'єктивується одне з найважливіших понять у системі даоського світосприйняття – "не діяння заради діяння", тобто збереження тієї гармонії, що існує у суспільстві. Це поняття у мовній свідомості китайського етносу пов'язане зі сталими виразами, що імпліцитно виражають даоське відношення до дотримання істинного шляху у житті: *zhixiongshouci* – "хоча знають, що таке цілеспрямованість, але заспокоюються на досягнутому"; *zhizuchangle* – "якщо у людини немає великих бажань ужитті, вона задовольняється досягнутим, то живе щасливою".

Антагоністичний блок семантичних ознак вербалізованого концепту "істинний шлях" охоплює семи: "хибний шлях", "аморальність" й "несправедливість" та опозиційно виступає проти блоку морального імперативу. Адже сегментація знань про оточуючий світ відбувається шляхом дискретних членувань й закріплюється у вигляді бінарних опозицій, що за семантичним показником виділені у групу антонімів. Саме тому ми виділяємо окремі бінарні семи "етична норма" (що належить до блоку морального імперативу) та "хибний шлях" у межах концепту "істинний шлях". Концепт "істинний шлях" у мовній свідомості китайського народу співвідноситься не лише з правильними поглядами й вірним способом життя, але й з порушеннями, ухиленням від основного шляху, яким має йти людина. Наприклад: *pangmenwudao* букв. "двері за межами дороги" – "хибний шлях"; *shidaoguzhu* букв.

"втратити справедливість, позбутися підтримки" – "хто не йде шляхом справедливості, лишає себе підтримки".

Сакральний блок актуалізованих сем вербалізованого концепту представлений семами: "воля неба", "абсолют", "святість" та "доктрина". Серед проаналізованих чен'юїв лексема *dao*, що репрезентує концепт "істинний шлях", експлікується у чен'юях у поєднанні з лексемою *tian* "небо" і, таким чином, утворює словосполучення *tiandao* (букв. "шлях неба"). Природній шлях розвитку людини, що відповідає законам ритмічного життя всесвіту та пов'язаний з поняттям "неба". У ментальному світі даосизму небо пов'язане з категорією добра як із важливою етичною цінністю. Таким чином, небо у мовній свідомості китайця розглядалось як сутність, що оберігає за добро і карає за зло. Наведемо приклади: *tiandaohuihui* – "шлях неба карає за гріхи"; *daozaizhini* (букв. "дао втілюється навіть у багні" – "дао є всюдишущим").

Отже, на нашу думку, основними когнітивними ознаками ядра концепту "істинний шлях" є: *дорога, русло, напрям, закон, етична досконалість, даосизм, лінія*. Проаналізувавши ряд лексичних репрезентацій концепту "істинний шлях", ми здійснили класифікацію семантичних ознак його приядерної зони, що об'єктивуються у фразеологічних одиницях китайської мови чен'юй: **наївний блок**, що включає такі семантичні компоненти як: *шлях, як "місце, простір, смуга землі, для їзди та ходіння"; шлях як "процес їзди, ходьби куди-небудь; перебування в русі певний час"; шлях як "напрямок руху в який-небудь бік, до якогось наміченого місця або сакрального центру"; дистанція; спосіб; блок морального імперативу*, що охоплює такі семи: *етична норма; моральні принципи; моральність; справедливість; антагоністичний блок: хибний шлях; аморальність; несправедливість; сакральний блок і семи воля неба; абсолют; святість; доктрина; спосіб у його межах*.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що фразеологічний фонд мови є потужним джерелом для інтерпретації концептуальних смислів. Фразеологічний фонд мови визначає універсальність і характерні особливості будь-якої конкретної національної картини світу. Досліджуючи саме фразеологічний фонд мови, ми можемо дізнатися про побут певного народу, його звичаї, традиції, моральні настанови, світогляд тощо. Фразеологізми являють собою відображення наївної картини світу етносу. Таким чином, фразеологія виступає невичерпним джерелом досліджень у різних галузях сучасної лінгвістики, зокрема у когнітивній лінгвістиці, лінгвокультурології, етнолінгвістиці, гендерній лінгвістиці тощо.

Статья представляет собой исследование в русле когнитивной лингвистики. В данной работе произведен анализ концепта ИСТИННЫЙ ПУТЬ как конституента морально-этической концептосферы китайского этноса, классифицированы объективируемые в китайских фразеологизмах ченьюй концептуальные признаки концепта ИСТИННЫЙ ПУТЬ.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, языковая картина мира, морально-этическая концептосфера, фразеология китайского языка, фразеологизмы китайского языка ченьюй.

This article presents the investigation in the sphere of cognitive linguistics. In this research the analysis of the concept RIGHT WAY as a constituent of the Chinese mental and ethic concept sphere is provided, the conceptual dimensions of the concept RIGHT WAY are classified.

Key words: cognitive linguistics, language world model, mental and ethic concept sphere, Chinese phraseology, phraseological units of the Chinese language.

Література:

1. *Абрамова Н. А.* Традиционная культура Китая и межкультурное взаимодействие: (Социально-философский аспект) / Н. А. Абрамова. – Чита : ЧитГТУ, 1998. – 303 с.
2. *Баранова З. И.* Моделируемые фразеологизмы в китайском языке / З. И. Баранова // Исследования по китайскому языку. – М. : Наука, 1973. – 122 с.
3. *Вільчинська Т. П.* Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII–XVIII ст. : [монографія] / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль : Джура, 2008. – 424 с.
4. *Ошанин И. М.* Китайско-русский словарь : [словарь]. / И. М. Ошанин – М., 1955. – 898 с.
5. *Степанов Ю. С.* Концепт / Ю. С. Степанов // Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1997. – 838 с.
6. *Топоров В. Н.* Пространство и текст / В. Н. Топоров // Текст: семантика и структура [Сб. ст.] / общ. ред. Т. В. Цивьян. – М., 1983. – С. 350.
7. <http://baike.baidu.com/view/21607.htm>.
8. <http://chengyu.911cha.com>.
9. <http://www.chinalivedoor.com/dict/chengyu/%E9%81%93/3>.
10. http://www.zidian8.com/chengyu2/HTML/20110227105620_447592.shtml.
11. <http://www.chengyu123.com/chengyuzhishi>.